

Рецензент
Засенко В. В.,
доктор педагогічних наук, професор

**РОЗВИТОК ДИАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ
ЯК ВАЖЛИВОГО КОМПОНЕНТА КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ**

Людмила Васіна
м. Київ

У статті висвітлено сутність комунікативної компетентності дошкільника в світлі вимог Базового компонента дошкільної освіти за програмою "Я у Світі". Представлено завдання розвитку діалогічного мовлення як одного з компонентів комунікативної компетентності та основні форми діалогічного мовлення і особливості їх використання у мовленнєвому розвитку дітей з порушенням зору.

Ключові слова: дошкільники з порушенням зору, комунікативна компетентність, діалогічне мовлення.

**РАЗВИТИЕ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ КАК ВАЖНОГО КОМПОНЕНТА
КОМУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ДЕТЕЙ С
НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ**

В статье раскрываются сущность коммуникативной компетентности дошкольника в свете требований Базового компонента дошкольного образования по программе "Я у Свете". Представлены задачи развития диалогической речи как одного из компонентов коммуникативной компетентности, а также основные формы диалогической речи и особенности их использования в речевом развитии детей с нарушением зрения.

Ключевые слова: дошкольники с нарушением зрения, коммуникативная компетентность, диалогическая речь.

**DEVELOPMENT OF DIALOGUE SPEECH AS AN IMPORTANT
COMPONENT COMMUNICATIVE COMPETENCE CHILDREN WITH
VISUAL IMPAIRMENTS**

In the article open up essence of communicative competence of preschool child in the light of requirements of the Base component of preschool education on the program "I in the World", task of development of dialogic speech as one of components of communicative competence, basic forms of dialogic speech and feature of their use in speech development of children with visual impairment.

Key words: preschool children with visual impairment, communicative competence, dialogic speech.

Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» [1], яка є основоположною для всіх категорій дітей з психофізичними порушеннями, в тому числі й з порушеннями зору, орієнтує практиків на визнання пріоритету

розвитку дошкільника як особистості, інтегрального характеристикою якої є комунікативна діяльність у певному виді діяльності. Провідним видом діяльності дитини в дошкільному віці є мовленнєва діяльність, в процесі якої відбувається становлення мовленнєвої особистості, комплексний розвиток мовленнєвих функцій, винцем якого є комунікативна компетентність – здатність користуватися мовою як засобом мовленнєвої взаємодії у взаємини події, знаходити своє місце серед них, розуміти їх і бути зрозумілим, угоджувати наміри та бажання» (А. Гончаренко) [4, с. 7].

Однією з комплексних показників комунікативної компетентності [там же, с. 7] націлюються такі, як: комунікативна спрямованість на партнера; здатність встановлювати контакт з партнером у спілкуванні, використовуючи в розмові і псевербальні засоби; уміння адекватно застосовувати засоби мовлення; володіння словом як засобом впливу на партнера у спілкуванні та ін. формування яких у дітей дошкільного віку відбувається в процесі оволодіння засобами розвитку діалогічного мовлення.

Частиною цієї форми мовленнєво-комунікативної взаємодії, учасники якої здійснюють репліками-висловлюваннями, і є, по суті, чергуванням репліками та промовляння окремих коротких слів, а здебільшого невеличких, повільних речень простою будовою, якими обмінюються співрозмовники у процесі мовленнєвої взаємодії. Маючі ще з раннього дитинства вчиться обирати з мовленнєвого потоку два слова, які узгоджує між собою, поступово переходячи до них нові слова, які теж підпорядковуються граматичним вимогам. Удосконалюючи свою звуковимову, граматичні вміння, оволодіваючи лексичний запас, дошкільник оволодіває навичками мовленнєво-комунікативної взаємодії, що й формує його індивідуальну мовленнєву особистість.

Базовий компонент дошкільної освіти так визначає основні показники мовленнєвої компетентності: "Дитина вільно, невимушено вступає в розмову з батьком, дорослими (як знайомими, так і незнайомими), підтримує запропонований діалог відповідно до теми, не втручається в розмову інших. Батько запропонований діалог відповідно до ситуації, відповідає на запитання, звернені до дитини, за змістом картини, художніх творів. Виконує словесні завдання, звітує про їх виконання" [2]. У відповідності з показниками мовленнєвої компетентності, з порушенням зором:

- вчити дітей відповідати на запитання та звертатися до інших із запитаннями;
- підтримувати розмову; продовжувати її відповідно до ситуації спілкування;
- виявляти ініціативу в розмові з дорослими та однолітками; будувати діалог на запропоновану тему.

Як і в нормі, розвиток діалогічного мовлення у дітей дошкільного віку з порушеннями зору відбувається за умов створення активного мовленнєвого середовища, у процесі взаємодії з оточуючими, паралельно в кількох

системах: "дитина – дитина", "дитина – дорослий", "дитина – однолітки". Доведено, що зміст і форма діалогічного мовлення у спілкуванні дитини з однолітками та дорослими істотно відрізняються. Так, діалоги в системі "дитина – дитина" відрізняються більш повним та активним застосуванням різноманітних мовленнєвих засобів, характеризуються зрозумілістю, зв'язністю, правильністю порівняно з діалогами в системі "дитина – дорослий". У розмові з дорослим дитина не прагне бути зрозумілою – дорослий розуміє дитину в будь-якій ситуації. Одноліток не буде намагатися правильно зрозуміти незрозуміле, він вимагає, щоб усе було чітко, ясно висловлено. Потреба у спілкуванні з іншими дітьми спонукає до кількіника до мовленнєвої активності.

До основних форм діалогічного мовлення, яких навчають дошкільників з порушенням зором, належать *розмова та бесіда*.

Ключовим методом формування діалогічного мовлення в повсякденному спілкуванні й водночас універсальною формою мовленнєвого спілкування є *розмова вихователя з дітьми* (непідготовлений, імпровізований діалог). Розмова відрізняється від говоріння, промовляння певної інформації, адже передбачає активну участь у ній дітей на правах співрозмовників.

Вихователь упродовж дня постійно спілкується, організовує розмову з дітьми з будь-якого приводу. Для виникнення розмови потрібна довіра, спокійна атмосфера в групі, повага з боку дорослих до особистості кожної дитини, її інтересів, нахилів, настрою. Розмова має відбуватися у невимуснений, вільній, партнерській формі обміну репліками, запитаннями, поясненнями, вказівками, оцінками тощо. Тематика, тривалість і зміст розмови визначається ситуацією, навчальними завданнями, бажаннями дітей чи дорослих тощо. Розмови можуть бути колективними та індивідуальними. Якщо в молодшому віці коло розмов пов'язане з тим, що безпосередньо оточує дітей – іграшки, сім'я, вулиця, стосунки з товаришами, то поступово тематика розмов розширюється за рахунок нових знань, досвіду, що їх набувають діти в повсякденному житті, з різноманітних інформаційних засобів. У старшому дошкільному віці тематика розмов яскраво висвітлює інтереси та запити дітей: життя тварин або казкові сюжети, мультфільми тощо.

Впродовж дня виникає потреба в розмовах не тільки у вихователя з дітьми, а й у дітей між собою. У процесі спільної діяльності постійно постають завдання інструктажу, обговорення, узгодження, оцінки дій, висловлення свого ставлення. Незалежно від змісту діяльності виникає контакт між дітьми, вони обмінюються думками, задумами, домовляються про послідовність дій, узгоджують свої дії з іншими учасниками, сперечаються, наполягають, прагнуть переконати, підкоряються тощо. Завдання дорослого – всебічно стимулювати, схвалювати, підтримувати ініціативу, активність дитини у спілкуванні, переконливо доводити залежність її успіху в спільній діяльності від уміння домовлятися, переконувати, від володіння діалогічними вміннями. Величезний потенціал

спілкування, розвитку діалогічного мовлення має гра, яку використовують слухно назвав справжньою соціальною практикою вихователя. У процесі гри діти водночас перебувають, по-перше, в ігрових ситуаціях, по-друге, у реальних ситуаціях, які передбачають зокрема й певні форми спілкування. Завдання педагога – допомогти дітям встановити певні взаємодії, наповнити її цікавими для дітей змістом, спонукати до певних репліками, тобто до діалогу.

Ефективним засобом формування діалогічного мовлення, засвоєння певних мовленнєвих етикету є *прийом словесних доручень*. Доручення складає спонукати дитину до спілкування з однолітками та дорослими, тобто уявляти будь-якої діяльності. Головне – допомогти дитині усвідомити певні мовленнєві дії. Для цього вихователю потрібно дати зразок мовлення доручення: "Сашко, підійди, будь ласка, до Олени Миколаївни та попроси її винести кошкі з іграшками у двір на ігрову площадку". Можна дати зразок запропонувати дитині проговорити з вихователем очікувані мовленнєві дії: "Коли ти підйдеш до неї, як ти скажеш? Якщо вона відповість тобі, то ... Що ти будеш казати?". Поступово потреба у зразку мовлення, і дитина самостійно обирає для виконання доручення потрібну мовленнєву форму. Не менш значущим моментом у застосуванні цього прийому є так звані звіти дитини про виконання доручення. Вихователь, демонструючи щирі зацікавленість, пропонує розповісти, як усе відбувалося, повторити діалог в особах: "Сашко, розкажи, як ти поговорив з Оленою Миколаївною. Коли ти підійшов, що вона робила, що ти їй сказав, що вона відповіла? От бачиш, як важливо лагідно, культурно попросити. Ти молодець. Дякую".

Розвиткові діалогічного мовлення сприяє також *прийом створення спеціальних мовленнєвих ситуацій*. Вони спрямовані на розвиток уміння мовлятися, запитувати співрозмовника, дотримуватися правил мовленнєвого етикету, вказувати співчуття, доводити свою точку зору. Для застосування цього прийому можна користуватися наочністю, наприклад, спеціально дібраними сюжетними малюнками або серією малюнків. Дитині пропонується програти віртуальний діалог між персонажами, зображеними на малюнку. Інший варіант – відтворення реальної ситуації, у якій дитині запропоновано зайняти певну позицію. Спочатку вихователь із вихованцями обговорюють сюжет, наприклад, черговий у бюро знахідок веде телефонну розмову з людиною, яка загубила якусь річ; директор школи приймає з іншою учня, розпитує його та батьків; черговий міліціонер розмовляє з шкільною, яка загубилася у магазині; діти знайомляться з новенькою шкільною, яка вперше прийшла до дитячого садочка; батьки по телефону обговорюють до себе гостей тощо. Вихователь допомагає малюнкові створити образ: наприклад, надягнути кашкет міліціонера або краватку директора школи, мамин фарук тощо; підготувати потрібні атрибути: телефон для зв'язку, журнал для запису, рупор для оголошення. У процесі розігрування мовленнєвої ситуації, якщо дитина не може самостійно виконати завдання,

вихователь допомагає навідними запитаннями, вказівками, пропонує власні варіанти як зразки мовленнєвих дій.

Ефективним засобом навчання дітей діалогічного мовлення, формування комунікативної компетенції є *бесіда*, досвід застосування якої відомий з часів Я. Коменського.

Бесіда як метод навчання – складний для дошкільника вид заняття, адже вимагає зосередження на певній темі розмови, передбачає достатній рівень знань про те, що обговорюється. Здебільшого бесіда використовується в сукупності з іншими методами (розгляд картин, художнє читання, розповідь) і вимагає ретельної підготовки як від дітей, так і від вихователя, створення особливої духовно-естетичної атмосфери, яка забезпечує її виховний вплив. Цінність бесіди не лише в її виховному потенціалі, а й в тому, що вона сприяє систематизації, уточненню, упорядкуванню дитячих уявлень, збагаченню їхнього досвіду. У процесі бесіди діти навчаються логічно мислити, швидко пригадувати, аналізувати, порівнювати, висловлювати судження, робити умовисновки, формулювати та обстоювати власні думки. Діалог, який виникає між дітьми і педагогом упродовж бесіди, сприяє формуванню вміння слухати та розуміти співрозмовника, зрозуміло відповідати, ясно висловлювати власні думки, терпляче ставитися до думки іншого, не відходити від теми обговорення, стримувати своє безпосереднє бажання висловитися, коли висловлює думку інша дитина, тобто відбувається виховання культури діалогу.

Мовленнєва діяльність дитини в процесі бесіди відрізняється від звичайної розмови передусім внутрішнім програмуванням, плануванням свого висловлювання, більшою його довільністю. Активізується, уточнюється та збагачується лексичний запас дітей. Це дуже важливо для мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями зору, які самотужки неспроможні здійснити згадані розумові операції, потребують постійного стимулювання мовленнєвої активності.

Важливою є *тематика бесід* із дітьми, важливою вимогою до якої є змістовність і доступність. Зміст бесід мають складати явища, знайомі дітям, але які не потребують додаткових пояснень і міркувань.

У дошкільній лінгводидактиці існують різні *класифікації бесід* на підставі основного засобу (картина, літературний твір), що використовують на занятті; залежно від мети та методу (вступна, супроводжувальна, заключна, узагальнююча бесіда); відповідно до змісту (пізнавальні та етичні бесіди) [3].

Основною в дошкільній період навчання дітей є *узагальнююча бесіда*, мета якої систематизація, узагальнення, уточнення та збагачення знань і досвіду дітей з певної теми. Бесіда, як правило, відбувається у вигляді чергування запитань і відповідей. Логічна структура бесіди передбачає три послідовні частини, кожна з яких має свою мету та способи реалізації – початок, основна та заключна, підсумкова частина.

На *початку бесіди* вихователь намагається зосередити увагу, активізувати мислення, викликати в уяві дітей живі, яскраві образи, пов'язані

з певною бесідою, створити відповідний емоційний настрій, націлити дітей на обговорення певного кола питань. Почати бесіду можна по-різному: зі зверненням до досвіду дітей, з розповіді вихователя, з показу іграшки, предметів та чи картини, проблемного запитання, загадки, вірша, що стосуються теми бесіди.

Своєю частини бесіди може складатися з кількох логічно завершених етапів: розгляд картини, художнє читання, обговорення лексичних засобів, обговорення продуктивної діяльності дітей, – кожна з яких має завершуватися задоволенням педагога щодо основних позицій, думок, що були висловлені дітьми.

При цьому зміст бесіди, чергування використовуваних методів і прийомів спрямовані на постійну мобілізацію уваги, пам'яті, мислення дітей, упорядкування їхнього мовлення.

Основним прийомом проведення бесіди є запитання, від методично правильного підбору яких значною мірою залежить успіх бесіди. У методичній літературі кілька класифікацій запитань: на підставі характеру розумових задач – *розумові, проблемні*, спрямовані на встановлення логічних зв'язків між фактами та явищами; залежно від ролі та місця в бесіді – *основні*, які вихователь готує до занять, та *допоміжні*, що виникають під час занять.

Чим дорослішими стають діти, тим більшого значення мають набувати *методичні запитання і завдання*. Запитання доцільно поєднувати з творчими завданнями – щось намалювати, випіти, зробити аплікацію та ін. Однак доцільніше керівництво розумовою та мовленнєвою діяльністю дітей під час бесіди має дотримувати наступних вимог: не зловживати запитаннями і не виходити від дітей повних відповідей, вести бесіду природно, спонукати дітей до запитань, заохочувати до оцінювання висловлених думок та їх логічного висловлювання, не давати дітям відходити від основної теми бесіди, неухильно вести їх до підсумкових висновків.

Педагогу важливо пам'ятати головне – бесіда в жодному разі не повинна переслідувати мету словесного нагромадження знань у дітей. Її головне завдання – систематизація, упорядкування знань, здобутих дитиною раніше, розширення кола знань шляхом пошуку, спільного обговорення.

У бесіді, крім запитань, також застосовуються *вказівки* – прийом, який допомагає чітко організувати бесіду, дисциплінує дітей-співрозмовників, вказівки вказівки визначають порядок, правила, послідовність висловлювань, чергують увагу дітей до значущих аспектів її змісту.

Утвєтвим прийомом систематизації та уточнення знань є *узагальнення*, що робить вихователь, його власна оцінка фактів, явищ. Узагальнення має бути смислим, водночас стислим, вмщувати найголовніші аргументи.

Педагогу спеціального дошкільного закладу потрібно бути дуже уважним у сприйманні, оцінці дитячих думок, висловлювань, щоб не пропустити, не загасити в дитині бажання висловлювати думки, прагнення до активної активності. Важливо навчитися не нав'язувати дітям власну думку,

Рецензент
Вавіна Л.С.,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

РОЗВИТОК ЗОРОВОГО СПРІЙМАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Ірина Гудим
м. Київ

У статті розглядається проблема дидактико-методичного забезпечення процесів розвитку зорового сприймання дошкільників з порушеннями зору в умовах спеціального дошкільного закладу, інклюзивного інтегрованого дошкільного закладу та вдома. Подано методичні рекомендації з розвитку зорового сприймання для інклюзивних педагогів, вихователів та батьків.

Ключові слова: зоровий аналізатор, зорове сприймання, дошкільники з порушеннями зору, розвиток зорового сприймання.

РАЗВИТИЕ ЗРИТЕЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ

Статья посвящена проблеме дидактико-методического обеспечения процессов развития зрительного восприятия дошкольников с нарушениями зрения в условиях специального дошкольного учреждения, в условиях инклюзивного интегрированного дошкольного учреждения и дома. Представлены методические рекомендации по развитию зрительного восприятия для тифлопедагогов, воспитателей и родителей.

Ключевые слова: зрительный анализатор, зрительное восприятие, дошкольники с нарушениями зрения, развитие зрительного восприятия.

DEVELOPMENT OF VISUAL PERCEPTION OF THE PRESCHOOLERS WITH VISUAL IMPAIRMENT

The article is devoted to the problem of didactic and methodical supporting of processes of the development of visual perception of the preschoolers with visual impairment in the conditions of the special preschool institutions, inclusive integrated preschool institutions and at home. Guidelines of the development of visual perception for teachers and parents are presented.

Key words: visual analyzer, visual perception, preschoolers with visual impairment, the development of visual perception.

Важливим напрямом реабілітації осіб з порушеннями зору є корекція та компенсація зорового сприймання в ранньому, дошкільному та молодшому шкільному віці. Сформованість якостей зорового сприймання, як провідного

пам'ятаючи про величезну силу педагогічного авторитету, давати їм більшу можливість самостійного вибору.

Оскільки дитина з порушеннями зору тривалий час перебуває в умовах дошкільного навчального закладу, її постійними партнерами у спілкуванні є однолітки та педагоги. Мовленнєва взаємодія здебільшого виникає в ігрових ситуаціях, у побутових справах, де діти користуються мовними штампами й творять власні, що й робить кожного неповторного індивідуальністю. Для цього дошкільники мають знати і адекватно послуговуватися у спілкуванні правилами мовленнєвого етикету, який охоплює вербальні та невербальні варіанти загально прийнятих у нашому суспільстві етикетних слів та виразів. До їх числа відносяться слова привітання, прощання, прохання, вибачення, подяки, відмови та ін.

Особливу увагу педагогів спеціального дошкільного навчального закладу слід звернути на опанування слабозорими дітьми невербальних засобів спілкування. Якщо вербальні (словесні) засоби мовленнєвого етикету ця категорія дошкільників засвоює на слух, переважно наступуючи мовлення дорослих та інших дітей, то в опануванні невербальними засобами вони значно утруднюються через складності спостерігати зором поведінку партнерів. Саме тому дошкільно постійно звертати увагу дітей на характер погляду співрозмовника (прямий або приязно-прохальний погляд в очі, запитальний погляд з піднятимі бровами, здивований або жартливий погляд тощо), вираз обличчя (радісна, приязна або стримана усмішка, усмінене або здивоване обличчя), рухи головою (кивок, легкий уклін, похитування головою), рухи плечима та руками (помахи рукою на відстані, рукостискання, прикладання рук до грудей, дотик, погляджування партнера по руці, плечу, стегна плечима, заперечливі помахи рукою, вказівним пальцем, обійми тощо).

Щоденне вправління в дошкільному використанні в процесі мовленнєвої взаємодії під час реальних чи змодельованих ситуацій, на основі сюжетів казок, оповідань інтонаційних та рухових варіантів мовного етикету сприятимуть не лише активному їх засвоєнню, робитимуть приємним спілкування, а й матимуть перспективи в розвитку діалогічного мовлення.

Література:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» /Наук. кер. та заг. ред. О.Л.Кононко. – К.: Світлич, 2009.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання, 1999.
3. Бозуш А. Дошкільна лінгводидактика: Навч. посіб. /А.Бозуш. – Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000.
4. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: Навч.-метод. посіб. /Н.Гавриш. – К.: Вид. дім "Шкіль світ" : Вид.Л.Галіцина, 2006.
5. Гончаренко А.М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників: Навч.-метод. посіб. до Базової прогн. розв. дитини дошк. Віку «Я у Світі» / А.М.Гончаренко. – К.: Світлич, 2009.